

Изденүүчү У. Т. Мураталиеванын “Сөздүн магиялык кудурет-күчү:риторика маселеси” деген темада 10.02.01. – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу алуу үчүн жазылган диссертациясына илимий жетекчи, филология илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын академиги С.Ж.Мусаевдин

ПИКИРИ

Изденүүчү У.Т.Мураталиеванын “Сөздүн магиялык кудурет-күчү:риторика маселеси” аттуу диссертациялык ишинин киришүү бөлүмүндө таасын белгиленгендей, байыркы Грециядан башап алган классикалык риторика, монолодун теориясына негизделген оратордук искусство акырындап коомдук турмуштун түрдүү чөйрөлөрүндөгү, асыресе, маалымат айдыңындагы болуп көрбөгөндөй өзгөрүүлөр, анын ичинде инсандын коммуникативдик потенциалынын өсүүсү риториканын да табиятынын өзгөрүп-өсүшүнө өбөлгө түзгөн. Мындан тышкары иштин киришүүсүндө америкалыктар, европалыктар, япондор оозеки сүйлөшүүнү коомду жакшыртуунун жана өнүктүрүүнүн эң маанилүү каражаты катары кабылдаша тургандыгы айтылган. Ушул себептүү риторика Американын билим берүү системасындагы эң негизги предметтердин бири гана болбостон, ал мамлекеттик идеологиянын предметинин деңгээлине чейин көтөрүлгөн. Демек, коммуникациянын башка түрлөрү менен кагар, адамзат коомунда вербалдык коммуникациянын ролунун азыркы учурдагыдай деңгээлге жетип, татаал системага айланып, тармакталышын риториканын педагогикалык риторика, юридикалык риторика, саясий риторика, аскерий риторика, дипломатиялык риторика, эвристикалык риторика, иштиктүү риторика, илимий риторика, полемикалык риторика, манипуляциялык риторика, медиариторика, медициналык риторика, кара риторика өндүү бир кагар түрлөргө бөлүнүшүнөн да көрүүгө болот. Иште риториканын саналып өткөн түрлөрүнүн ичинен кара риториканын өзөктүү маселелерине басым жасалып, анын табияты, принциптери, манипуляциялык ык-амалдар, псевдологикалык технологиялар конкреттүү тилдик иллюстрациялардын, атап айтканда, көркөм жана медиатексттердин мисалында талдоого алынган.

Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

Биринчи бапта жалпы жана кара риториканын өзөктүү

маселелеринин жалпы тил илиминде, түркологияда жана кыргыз тил илиминде изилдениши туурасында сөз козголгон. Мындан тышкары советтик тил илиминде риториканын сынга алынып, анын ордуна кеп маданияты жана стилистика багытындагы изилдөөлөрдүн жандануу тенденциясынын мурунку союздук республикалардын титулдук улуттарынын тил илимдерине, анын ичинде кыргыз тил илимине да тийгизген таасирине байланышкан маселелер иликтенген. Мындай тенденция түркология жаатында да эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарына чейин сакталгандыгы казак, азербайжан, өзбек тил илимдери жааттарындагы изилдөөлөрдүн мисалында көрсөтүлгөн.

Экинчи бапта изилдөөнүн объектиси, предмети, теориялык жана иллюстрациялык материалдары аныкталып, изилдөөнүн универсалдуу жана агайын методдору туурасында сөз болгон. Ошону менен эле катар жалпы жана жеке риториканын өзөктүү маселелери каралып, кийинки параграфта ораторлорду түрлөргө бөлүштүрүүдө Цицерондун трактаттарында, В.И.Андреевдин, С.Ф.Иванованын изилдөөлөрүндө сунушталган классификациялар каралган.

Европа, орус тил илимдеринде ораторлор темпераменттик бөтөнчөлүктөргө жана алардын кебинде баяндалган объектиге, б.а., эмне жөнүндө сөз болуп жаткандыгына ылайык классификацияланган болсо, кыргыз этнориторикасында чечендик ораторлордун дареметине, шык-жөндөмүнө, сөз өнөрүн өздөштүрүү деңгээлине ылайык акыл чечен, көрөгөч чечен, кургак чечен, тил чечен өңдүү түрлөргө бөлүштүрүлүп келгендигине фольклордук чыгармалардан конкреттүү мисалдар келтирилген.

Үчүнчү бапта кара риториканын принциптери, ык-амалдары, колдонулуу чөйрөлөрү өңдүү маселелер менен катар эле, анын жаралуу башаты, алгачкы формалары туурасында сөз болгон. Аталган маселелер менен катар, суггестиянын методдорунун тил илиминде колдонулушу же суггестивдик лингвистика менен кара риториканын орток проблемалары каралган. Ушул эле маселеге байланыштуу полемикалык риторикадагы бейконфронтациялык жана конфронтациялык стратегиялардын ар бирине тилдик фактылардын мисалында мүнөздөмө берилген. Сөз болуп жаткан маселелер текстке риторикалык талдоо жүргүзүүдө риторикалык фигуралардын колдонулуш мисалында да каралган. Атап айтканда, псевдологикалык манипуляцияларга, вербалдык амалдарга көңүл бурулуш, кара риторикада аларды ишке ашыруунун каражаттары катары амплификация, климакс, антиклимакс, антитеза, атрибутизация, апозиопезис, прозиопезис, астеизм өңдүү жана башка риторикалык фигураларды иллюстрациялоо үчүн

интернет булактарынан алынган материалдар, саясатчылардын кайрылуулары, алардын ортолорундагы полемикалык риторикага, кайым айтышууларга байланыштуу мисалдар талдоого алынган.

Жогорто сөз болгон үч баптагы көп аспектилүү теориялык жана практикалык мүнөздөгү маселелерди изилдөөдө диссертант тарабынан олуттуу эмгек жасалган. Теориялык магералдардын мазмунуна ылайык тилдик иллюстрациялардын да таамай тандалып алынгандыгын атайын белгилөөгө болот. Жыйынтыктап айтканда, У.Т.Мураталиеванын “Сөздүн магиялык кудурет-күчү: риторика маселеси” деген темада 10.02.01. – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу алуу үчүн жазылган диссертациялык иши КР УАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берет. Андыктан аталган диссертациялык иштин темасынын кыргыз тил илими жаатында актуалдуулугун, зарылдыгын, алынган тыянак-натыйжаларынын негиздүүлүгүн, ынанымдуулугун, илимий жаңылыгын, теориялык жана практикалык жактан баалуулугун эсепке алуу менен, аны логикалык жана структуралык жактан толук аякталган иш катары коргоого сунуштоого болот.

**Илимий жетекчи, филология илимдеринин доктору,
профессор, Кыргыз Республикасынын
Улуттук илимдер академиясынын
академиги**

04.11.2024-ж.